

УДК 338.46

Ольга В. Черниш

Київський національний університет технологій та дизайну
**АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ РИНКУ ОСВІТНІХ
ПОСЛУГ В УКРАЇНІ**

В статті проаналізовано сучасний стан та тенденції розвитку ринку освітніх послуг в Україні. Розглянуто динаміку основних показників функціонування вищих навчальних закладів. Досліджено проблеми та перспективи розвитку вітчизняного ринку освіти, зокрема вищої.

***Ключові слова:** вища освіта, ринок освітніх послуг, ринок вищої освіти, вищий навчальний заклад.*

Ольга В. Черныш

Киевский национальный университет технологий и дизайна
**АНАЛИЗ СОВРЕМЕННЫХ ТЕНДЕНЦИЙ РАЗВИТИЯ РЫНКА
ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУГ В УКРАИНЕ**

В статье проанализировано современное состояние и тенденции развития рынка образовательных услуг в Украине. Рассмотрена динамика основных показателей функционирования высших учебных заведений. Исследованы проблемы и перспективы развития отечественного рынка образования, в частности высшего.

***Ключевые слова:** высшее образование, рынок образовательных услуг, рынок высшего образования, высшее учебное заведение.*

Olga Chernysh

Kyiv National University of Technology and Design
**ANALYSIS OF MARKET TRENDS OF MODERN EDUCATIONAL
SERVICES IN UKRAINE**

The article analyzes the current state and trends in the education market in Ukraine. The dynamics of basic performance of the universities. The problems and prospects of the domestic market of education, particularly higher education.

***Keywords:** higher education, education market, the market for higher education, higher education institution.*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сьогодні конкурентоспроможність економіки країни визначається не обсягом природних і виробничих ресурсів, а насамперед інтелектуальним потенціалом та здатністю генерувати нові знання. Тому вдосконалення функціонування ринку освітніх послуг є необхідною передумовою практичної реалізації мети держави з соціально орієнтованою економікою до зростання життєвого рівня населення.

На функціонування ринку освіти негативно впливає нестабільне зовнішнє середовище, зокрема, політико-правові, демографічні, економічні та соціально-культурні чинники. Зміни в законодавстві, що ускладнюють доступ до вищої освіти, та сучасні демографічні тенденції обумовлюють негативну динаміку показників місткості ринку освітніх послуг та підвищення рівня конкуренції серед закладів і організацій, які їх пропонують. Нині основною тенденцією розвитку вітчизняної освіти є значне зменшення кількості учнів, і як наслідок цього скорочення кількості студентів вищих навчальних закладів.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Дослідженням проблем розвитку ринку освітніх послуг, напрямів вдосконалення системи освіти присвячені праці О.А. Грішної, Л.І. Іщука, Т.М. Боголіб, Й.М. Бескида, Т.О. Ілляшенко, І.С. Каленюк, О.В. Кукліна. Основні тенденції розвитку вищої професійної освіти в Україні в умовах ринкової трансформації суспільства висвітлено в працях таких вчених як: В.П. Андрущенко, В.Д. Базилевич, Д.П. Богиня, Л.В. Губерський, М.З. Згуровський, А.О. Лігоцький, В.І. Луговий. Зростання ролі приватних вищих навчальних закладів в умовах становлення економіки знань в Україні в своїх наукових працях відмічають В. Астахова, М. Вітер, І. Вахович, Д. Кучеренко.

Метою дослідження є проведення аналізу основних тенденцій розвитку ринку освітніх послуг з метою розробки практичних рекомендацій з оптимізації сфери вищої освіти України на шляху входження до європейського освітнього простору.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Соціально-економічні передумови формування ринкових відносин в системі освіти історично сформувались в процесі розвитку товарних відносин, зростання ролі інформатизації та значення людського капіталу як економічних ресурсів. Індустріалізація виробництва, інтернаціоналізація капіталу стимулювали підвищення попиту на знання та високоосвічені кадри, призвівши до зростання пропозиції освітніх послуг [1, с. 308].

Поява комерційних відносин у сфері освіти, виникнення мережі приватних навчальних закладів сприяли формуванню та розвитку ринку освітніх послуг, як системи товарно-грошових відносин, що складаються між суб'єктами освітнього процесу що функціонують з метою досягнення та вирішення поставлених завдань, а також діє на принципах підприємництва та згідно з законами товарного виробництва. Сучасна система освіти в Україні представлена дошкільною, загальною середньою, професійно-технічною, вищою та післядипломною освітою (аспірантура та докторантура).

Протягом останніх років динаміка розвитку освітніх закладів в Україні мала тенденцію до постійного скорочення (рис. 1.).

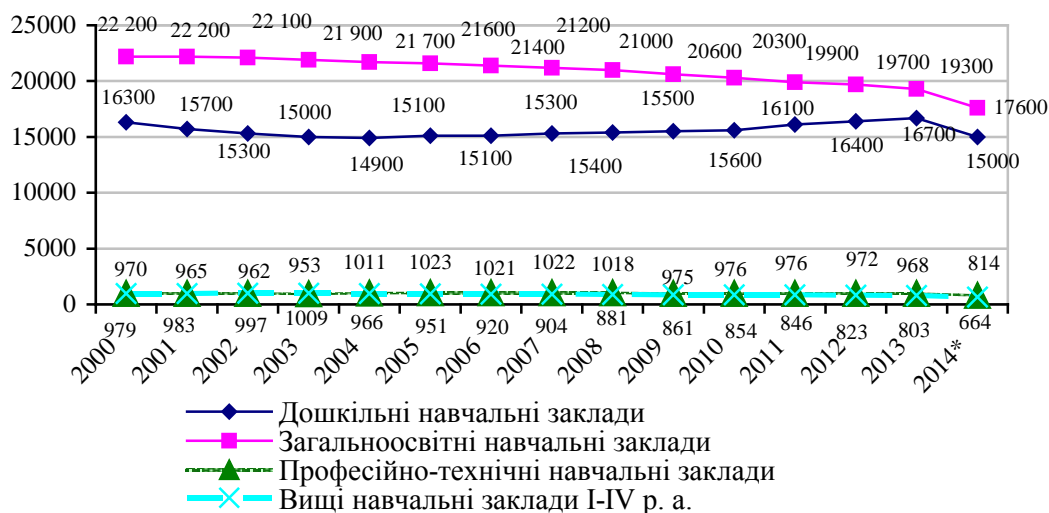

Рис. 1. Динаміка мережі освітніх закладів України у 2000-2014 рр. (тис. од.) побудовано автором на основі даних джерела [2]

*- данні без урахування тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополь

Так, за період 2000-2014 років, кількість дошкільних навчальних закладів освіти скоротилась на 1,3 тис. закладів (або на 7,98%), загальноосвітніх навчальних закладів – на 4,6 тис. закладів (на 20,7%), професійно-технічних навчальних закладів – на 156 закладів (на 16,1 %). Динаміка мережі вищих навчальних закладів (надалі ВНЗ), характеризувалась хвилеподібними тенденціями, у 2000 році налічувалось 979 ВНЗ I-IV рівнів акредитації (надалі р. а.), поступово, до 2003 року, кількість ВНЗ збільшилась до 1009 закладів. Відтоді, ми можемо спостерігати скорочення мережі ВНЗ кількість яких на початок 2014/15 навчального року становить 664 заклади, тобто скорочення за аналізований період становить 315 закладів (або на 32,18%).

Протягом років Незалежності (починаючи з 1990-х рр.) сфера вищої освіти розвивалася випереджаючими темпами, що проявилось в першу чергу у зростанні кількості закладів вищої освіти та відповідному збільшенні чисельності студентів що в них навчалися. Вказаний процес став закономірним наслідком двох чинників: першим вагомим чинником було здобуття Україною Незалежності і, як наслідок поява необхідності підготовки фахівців у нових навчальних закладах, яких раніше на території України не існувало.

Другим вагомим чинником слугувала радикальна соціально-економічна реформа, а разом з нею – можливість створення навчальних закладів приватної форми власності. Крім того, до складу сфери вищої освіти почали включати заклади I-II рівнів акредитації (коледжі, технікуми, училища), які за радянських часів зараховувались до сфери середньої спеціальної освіти.

Тенденції розвитку вищих навчальних закладів всіх рівнів акредитації нині відображають динаміку до скорочення як мережі закладів так і кількості студентів. Дані обставини можна пов'язати з зависокими темпами зростання

кількості закладів у попередні періоди (до 2000 р.), а також загостренням конкуренції на ринку освітніх послуг, в результаті чого непривабливі для споживачів та не конкурентоздатні заклади припиняють свою діяльність. Так кількість навчальних закладів I-II р. а. скоротилась на 75 одиниць (13,6%), а кількість студентів, що в них навчається – на 112 тис. чол. (25,4%) у 2013 році порівняно з 2007 роком. Кількість вищих навчальних закладів III-IV р. а. також зменшилась на 26 од. (7,4%), а кількість студентів що в них навчається скоротилась на 648 тис. чол. (27,32%). Динаміка чисельності студентів представлена на Рис. 2. Зазначені зміни контингенту студентів пов'язані зі зменшенням чисельності населення України, а також зі зміною ситуації на ринку освітніх послуг.

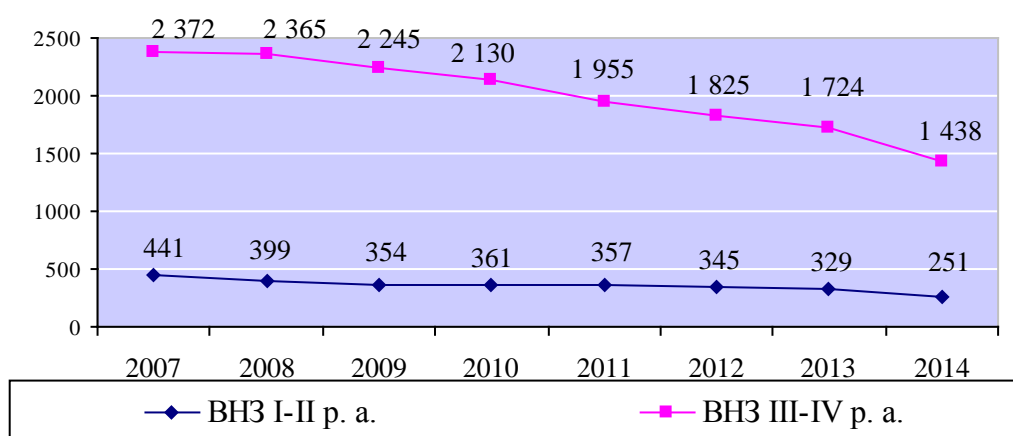

Рис.2. Динаміка чисельності студентів що навчаються у ВНЗ за рівнями акредитації за 2007-2014 рр. (тис. осіб) побудовано автором на основі даних джерела [2]

Зміна кількості вищих навчальних закладів за рівнями акредитації в динаміці за 2000-2014 рр. представлена на Рис. 3. Дані Рис. 3. вказують на зниження кількості ВНЗ всіх рівнів акредитації. Для ВНЗ III-IVр.а. на початку аналізованого періоду (2000-2008 рр.) була притаманна тенденція до поступового збільшення кількості ВНЗ, а починаючи з 2008 року ми можемо спостерігати тенденцію до зменшення кількості ВНЗ.

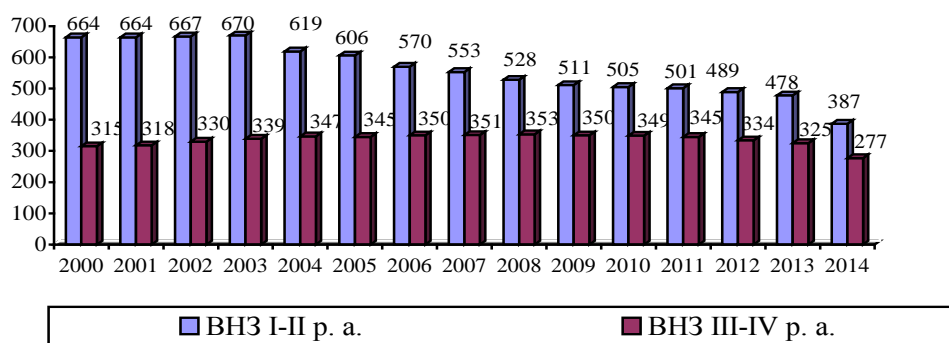

Рис. 3. Динаміка кількості ВНЗ за рівнями акредитації за 2000-2014 рр. (од.) побудовано автором на основі даних джерела [2]

Як ми вже зазначали, згідно з даними Державної служби статистики України станом на початок 2014/15 навчального року система вищої освіти України налічувала 664 вищих навчальних закладів I – IV рівнів акредитації, у тому числі 520 державної та комунальної форми власності та 144 – приватної форми власності. До структури мережі вищих навчальних закладів усіх рівнів акредитації та форм власності входять 175 університетів (26,4%), 54 академій (8,1%), 66 інститутів (9,9%), 222 коледжі (33,4%), 59 технікумів (8,9%), 87 училищ (13,1%) та 1 консерваторія (Табл. 1.). І це не враховуючи понад тисячу філій, науково-консалтингових центрів та інших відокремлених структурних підрозділів. Наведені цифри свідчать про значний потенціал ринку освітніх послуг в Україні не дивлячись на зниження мережі закладів у динаміці.

В умовах розвитку національного ринкового середовища вищі навчальні заклади стають суб'єктами нових ринкових умов і адаптуються до них, надаючи освітні послуги споживачам та задовольняючи попит на освітньому ринку. У споживачів є досить широкий вибір різних освітніх послуг та програм з різними провайдерами, що пропонує ринок. Попри незначне зменшення кількості ВНЗ та студентів Україна за кількістю ВНЗ та рівнем охоплення вищою освітою молоді знаходиться серед світових лідерів

На основі представлених в Табл. 1. даних можна зробити висновок, що основними типами вищих навчальних закладів в Україні на початок 2014/15 навчального року є коледжі (222 од.) та університети (175 од.). Найбільша кількість студентів сконцентровано в університетах (1225,3 тис. осіб на початок 2014/15 навчального року).

Вплив на потужність та структуру вищих навчальних закладів має також форма його власності. (Табл. 1.) Для прикладу, середній контингент студентів академій державної форми власності становить 3,9 тис. осіб, комунальної – 1,7 тис. осіб, а приватної – 2,1 тис. осіб.

Кількість студентів що навчаються в закладах освіти всіх типів та форм власності у 2014/15 навчальному році становила 1 689,2 осіб (Табл. 1.). Середня кількість студентів що навчаються в одному вищому навчальному закладі III-IV рівнів акредитації у 2014/15 навчальному році становила 4,88 тис. осіб. Якщо дивитись в розрізі форм власності ВНЗ то середня кількість студентів, що навчається у державних ВНЗ III-IVр.а. найвища 6,9 тис. осіб на один ВНЗ, в комунальних – 2,1 тис. осіб та у приватних – 1,4 тис. осіб на один заклад (Табл. 1.). Аналогічна ситуація є характерною і для мережі ВНЗ I-II р.а.

Таблиця 1

Структура та потужність ВНЗ I-IV р. а. за типами закладів та формами власності у 2014/15 рр. складено автором на основі аналізу даних джерел [2, 3, 4]

Тип ВНЗ	Кількість ВНЗ I-IV р. а., од.				Середня кількість студентів у одному ВНЗ				Частка ВНЗ, %			
	державна	комунальна	приватна	разом	державна	комунальна	приватна	Разом	державна	комунальна	приватна	Разом
Технікуми	51	-	8	59	718,8	-	521,5	692,1	15,4	-	5,6	8,9
Училища	5	80	2	87	268,2	391,8	742	392,7	1,5	42,3	1,4	13,1
Коледжі	88	97	37	222	901,3	770,3	425,4	764,7	26,6	51,3	25,7	33,4
ВНЗ I-II р.а.	144	177	47	368	814,7	599,2	455,2	665,2	43,5	93,6	32,7	55,4
Університети	134	2	39	175	8410,7	4774,5	2274,9	7001,7	40,5	1,1	27,1	26,4
Академії	39	5	10	54	3838,8	1714,2	2089,1	3318,1	11,8	2,7	6,9	8,1
Інститути	14	4	48	66	672,9	1516,3	498,4	597,1	4,2	2,1	33,3	9,9
Консерваторії	-	1	-	1	-	565	-	565	-	0,5	-	0,2
ВНЗ III-IVр.а.	187	12	97	296	6877,9	2062,5	1376,6	4879,9	56,5	6,4	67,3	44,6
Разом	331	189	144	664	4240,1	692,1	1075,9	2544	100	100	100	100

Україна за якістю освіти перебуває на 79 місці, залишаючи позаду Хорватію, Болгарію, Польщу та Росію, пропускаючи в перед Китай, США, Данію, Німеччину [5, с. 231]. Серед основних недоліків вітчизняної вищої освіти, окрім низької якості, міжнародні експерти називають: низький рівень підготовки кадрів, низьку якість бізнес освіти та результативність науково-дослідних і тренінгових послуг. Негативним є явище корупції у вищій освіті. За даними Transparency International 43% опитаних вважають українську освітню систему корумпованою. Ганебними є випадки вимагання хабарів за вступ у ВНЗ, хабарів за працевлаштування, непрозорої оренди студентських гуртожитків та непрозорість державних закупівель, корупції при розподілі майна після злиття університетів, продажу земельних ділянок тощо. Основними причинами поширення корупції, на думку експертів Світового банку є: наявність можливостей здійснення протиправних дій; неефективна робота та брак прозорості у діях правоохоронних органів, що обумовлює високі шанси не бути спійманим; низькі заробітні плати та непевність у завтрашньому дні, що підштовхують до вчинення корупційних дій; загальний низький рівень культури населення. Найменш корумповані освітні системи у світі, за даними Transparency International, функціонують у Фінляндії та Данії [6].

В Україні частка населення віком 25 років і старші, яке має вищу освіту, становить 38%, що більше, аніж у Британії (34%) та Німеччині (24%), але продуктивність праці в Україні є меншою у 5 – 7 разів [5]. Багато випускників зіштовхуються із проблемою безробіття через невідповідність кількісних та якісних параметрів підготовки фахівців потребам економічного розвитку, недостатньою орієнтованістю структури, змісту вищої освіти на потреби ринку

праці, незадоволеністю працевдавців та випускників якістю фахової підготовки. На жаль, жоден із вітчизняних ВНЗ не входить до рейтингу «100 найкращих вузів світу». Немає наших університетів і в міжнародному академічному рейтингу університетів (ARWU) [7].

У ВНЗ усіх рівнів акредитації в нашій країні на початок 2014/15 навчального року навчалось 56933 тис. осіб з числа іноземних громадян, що становить 3,4% від загальної кількості студентів. Зокрема найбільша частка іноземних студентів це громадяни Туркменістану 13485 осіб (23,7%) та Азербайджану 9257 осіб (16,3%), з Індії 3925 осіб (6,9%) та Нігерії 3328 осіб (5,9%), з Іраку 2611 осіб (4,6%) з Узбекистану 2061 осіб (3,6%), Марокко 1978 осіб (3,5%), з Російської Федерації 1814 осіб (3,2%), Китаю 1750 осіб (3,1%) та Туреччини 1400 (2,5%) [4]. Тоді як, наприклад, у Польщі частка студентів-іноземців громадян країн Північної Америки та Західної Європи становить – 27%, Угорщині – 37%. Динаміка контингенту студентів-іноземців ВНЗ усіх рівнів акредитації представлена на рис. 4.

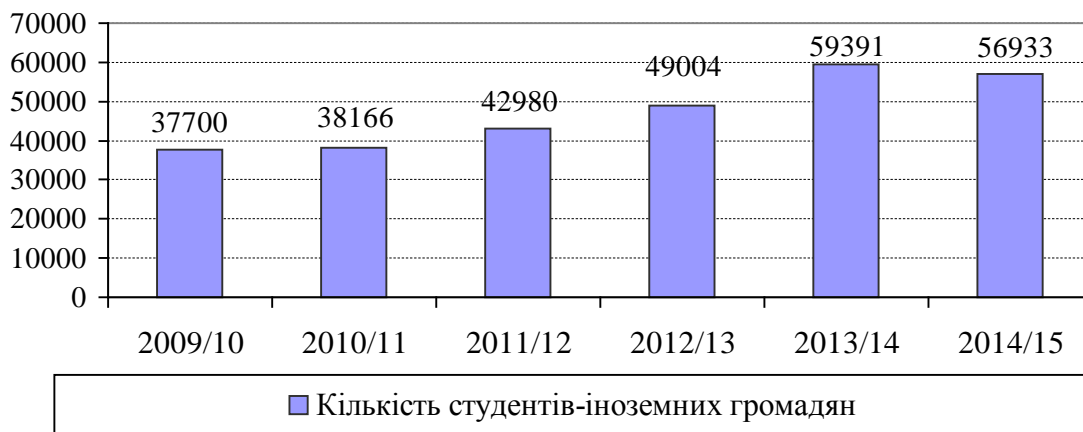

Рис. 4. Динаміка контингенту студентів-іноземців ВНЗ I-IV р.а. у 2009-2014 рр. побудовано автором на основі даних джерел [4, 8, 9, 10, 11]

Як свідчать дані аналізу статистичної інформації динаміка контингенту студентів-іноземців має позитивну тенденцію і щороку зростає. Так, наприклад, на початок 2014/15 навчального року у ВНЗ I-II р.а. навчалось 122 студенти іноземці а у ВНЗ III-IV р.а. – 56811 осіб, а на початок 2010/11 навчального року у ВНЗ I-II р.а. 318 осіб (на 196 осіб більше) та у ВНЗ III-IV р.а. – 37848 осіб (на 18963 особи менше). Тобто в загалом за 5 років кількість студентів-іноземних громадян зросла на 18,8 тис. осіб. Та загалом, вітчизняні ВНЗ на міжнародній арені поки що не здобули належного визнання, а молодь із західних країн не прагне здобувати вищу освіту в Україні.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи результати проведеного дослідження з аналізу ринку освітніх послуг в Україні, зазначимо, що економічна криза та соціально-політична ситуація вплинула на освітню галузь. На сьогодні спостерігається зменшення кількості студентів у

навчальних закладах, що безпосередньо пов'язано з демографічною ситуацією в Україні. У наступні роки очікується скорочення кількості прийнятих студентів до ВНЗ. Також характерним для ринку є високий рівень конкуренції та значна залежність від державного регулювання (акредитація, ліцензування за спеціальностями тощо), що створює ризики, пов'язані зі зміною умов ведення діяльності ВНЗ. В результаті чого, протягом останніх років спостерігалася тенденція до поступового скорочення кількості ВНЗ, переважно через реорганізацію ВНЗ I-II рівнів акредитації у структурні підрозділи ВНЗ III-IV рівнів акредитації.

Література

1. Свінцов О.М. Соціально-економічні передумови формування ринку в системі освітнього комплексу [Текст] / О. М. Свінцов // Науковий вісник НЛТУ України. – 2008. - № 18.10. – С. 302-308.
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
3. Статистичний щорічник України за 2013 рік [Текст] / [за ред. О.Г. Осауленка.]. – К: державна служба статистики України, 2014. – 534с.
4. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2014-2015 навчального року [Текст] // Статистичний бюлетень. – Київ: Державна служба статистики України, 2015. – 169с.
5. Скиба. М. Основні напрями державного регулювання освіти в Україні [Текст] / М. Скиба. / Збірник наукових праць «Ефективність державного управління» - 2014. – Вип. 38. – С. 230-237.
6. Transparency International [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.transparency.org/gcb2013>.
7. Academic Ranking of World Universities 2013 [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.shanghairanking.com/ARWU2013.html>.
8. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2013-2014 навчального року [Текст] // Статистичний бюлетень. – Київ: Державна служба статистики України, 2014. – 165с.
9. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2012-2013 навчального року [Текст] // Статистичний бюлетень. – Київ: Державна служба статистики України, 2013.– 188с.
10. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2011-2012 навчального року [Текст] // Статистичний бюлетень. – Київ: Державна служба статистики України, 2012. – 219с.
11. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2010-2011 навчального року [Текст] // Статистичний бюлетень. – Київ: Державний комітет статистики України, 2011. – 207с.